

Şorskiye geroiçeskiye skazaniya, Nauka; Moskva, Novosibirsk 1998, 463s. (Pamatniki narodov Sibiri i Dalnego Vostoka).

“Sibirya ve Uzak Doğu Halk Eserleri” dizisindeki “Şor kahramanlık destanları” cildi folklor uzmanı A.İ. Çudoyakov tarafından derlenmiştir. A.İ. Çudoyakov bütün hayatını kendi halkının manevî mirasını toparlamaya, korumaya ve incelemeye verdi. Çudoyakov Şor topraklarında ve Rusya dışında meslektaşları, büyükleri ve gençleri tarafından çok saygın gösteriler bir eğitimci, araştırmacı ve aydıdı.

Bu kitap Çudoyakov’un çalışmalarını özetlemektedir. Kendisi kitabının meydana çıkmasını göremeden ölmüştür.

Kitap Çudoyakov’un derleme arşivinden alınmış iki eserden oluşmaktadır. “Han Pergen” ve “Altın Sırık” destanlarından oluşan bu iki eser yetenekli *kayçı (ozan)* P.İ. Kıdıyakov’dan ağızdan kaydedilmiş ve bu kitap sayesinde ilk defa dünyaca tanınmıştır. Kitap, Dırenkova’nın neredeyse 55 yıl önce basılmış “Şor Folklor” yapıtıdan sonra aynı konuda oluşturulmuş ilk bilimsel yapıdır.

Şor halkı Güney Sibirya’nın Kemerovo bölgesinde yaşayan ve ana dili Hakas alt gruba, Uygur-Oğuz grubuna, Türk dillerine ait olan asıl yerli azınlıktır (1989 sayısına göre bu grup 16.585 kişiden oluşmaktaydı).

Zengin edebî özelliklere sahip olan bu halk arasında konusu kahramanlık olan destanlar hâlâ çok sevilir ve yaygındır.

Kitabın yayıncıları gerçekten bu epik metni bütün orijinal özelliklerini yansıtmak biçimde (müzik olarak söyleyerek ve anlatarak) yayımlatma şeklini geliştirmişlerdi. Müzik bilimi folklor uzmanı R.B. Nazarenko derleyici, A.İ. Çudoyakov ile yeni fonograf şifresini çözme işlemini uygulayarak bunu gerçekleştirmişlerdi.

“Han Pergen” destanının asıl metni 69 adet anlatılmış kayıttan oluşuyor. Aynı şekilde parçanın Rusçaya çevirisi de yapılmış, ancak burada notasyon kullanılmamış ve kelime oluşumu semantik (anlam bilimi) açısından yeniden düzenlenmiştir.

Kitap içerisindeki sunuş makalesinde *kay* sanatı üzerine çok ilginç detaylara yer verilmiştir. Meselâ, kayçı davranışı sert kurallara uymalıydı: Bir kayçı yalancı, nazlı ve kavgacı olmamalıydı. İnsanlara karşı çok iyi ve cömert bir yaklaşıma sahip olmalıydı. Bu ahlâk sistemine aykırı giden kayçılara dair birkaç Şor söylencesi de vardır. Bütün bunlardan, konulan kurallar sayesinde insanın vicdanî sorumluluğu ile folklor töreni ve geleneklerinin korunmasını amaçlandığı an-

laşılmaktadır.

Aynı zamanda, sürekli anlatım uygulanarak kuşaktan kuşağa nakledilen klâsik metinlere yeni yaratıcı yaklaşımlar geliştirilmişti. Anlatıcı, destanı dile getirirken âdeta dstandaki kahramanın yolunu görürcesine tüm maceralarını o an yaşıyormuş gibi anlatırdı (bu nedenle genelde kayçılar gözleri kapalı anlatırlardı). Seyircileri daha derinden etkilemek için bazı kısımlar tekrarlanırdı ve bu şekilde epik anlatma usulleri zenginleştirilirdi. Her yetenekli anlatıcı kendine özgü bir tavır, tarz belirlerdi.

“Han Pergen” destanı hâlâ mit özellikleri taşımaktadır. Ancak atalar, tanrılar ve toplum düzenini oluşturan güçler hakkında konuşulmamakta, yorum yapılmamaktadır. Dünya, düzenli ve eskiden beri işleyen bir gerçek gibi gösterilmektedir. Destan kahramanı insan olarak evrensel meselelerle değil, hayat ve güncel problemlerle uğraşmaktadır.

“Altın Sırık” destanı ise (müziksiz hâlde kaydedilmişti) başka bir konu üzerine yazılmakla birlikte, o da arkaik destanların unsurlarını korumakta ve içerisinde dinsel mit özellikleri bulunmaktadır.

Her iki destan da Şor halkının dünya anlayışı, tarihi, tören ve geleneklerini yansıtmaktadır. Meselâ, “Han Pergen” destanı kardeşleşme törenini şöyle göstermektedir:

<i>Ergək pajınañ kan ortaş kel,</i>	<i>Büyük parmaklarını kesip</i>
	<i>birbirlerinin kanını emmişler,</i>
<i>Altın oktar alıştırı suk kelip...</i>	<i>Altın okları vermişler...(karşılıklı</i>
	<i>alıp - vermişler)</i>
	<i>(“Han Pergen”)</i>

İki destan da duyguları ifadede zengin araçlara ve yüksek edebî düşünce düzeyine sahiptir. Han Pergen’in, sevgilisine olan aşkını, onun güzelliğine duyduğu hayranlığı anlatan aşağıdaki bölümünü buna örnek verebiliriz:

<i>Kaan Pergenniñ çüregi</i>
<i>Sol çannañ oñ çanga urunganı.</i>
<i>“Oy! Am ölzemdağı ölvedim, - tep sanarım”.</i>
<i>Han Pergen’in yüreği</i>
<i>Sol taraftan vurup sağda çarptı.</i>
<i>“Oy! Şimdi ölürsem bile -kendimi ölmemiş sanırım”.</i>
<i>(“Han Pergen”)</i>

Bir başka örnek de, Han Salgın'ın kendi topraklarına ne kadar uzak olduğunu anlatan aşağıdaki satırlardır:

Tüjep, tüşke çetpes

Uyuyup, rüyada varamazsın,

Sanap, sağışka çetpes...

Dalıp, düşte yaklaşamazsın...

(“Altın Sırık”)

Şor kahramanlık destanlarının yayımlanması, Çudoyakov'un ve onun ölümünden sonra da arşivini derleyen kişilerin uzun incelemelerinin sonucu gerçekleşmiştir. Şor epik gelenekleri neredeyse tamamen yok olduktan sonra bu yapıt “Sibirya ve Uzak Doğu Halk Eserleri” dizisinin içerisinde bilimsel makale ve notlar ile birlikte Şor Türklerini dünyaya tanıtmış, onu dünya bilgisi ve kültürü hâline getirmiştir.

VOLHA RAMAÑIK